

Cum s'au ruinat monumentele culturii antice. *)

Cetind istoria popoarelor antice aflăm, că acestea înfăptuiseră o mare mulțime de monumente de artă, mărețe și de o frumuseță rară despre care, din rămășițele ajunse până în zilele noastre, abea ne mai putem face o idee vagă. Fără voie ni se ivește deci întrebarea: Cum s-au putut prăpădi atâta mulțime și așa frumusețe de monumente alcătuite de cultura antică?

Mulți savanți au meditat asupra problemei acesteia, adecă asupra felului cum se ruinează o cultură înaltă. Mai pe urmă dl. dr. Th. Wiegand, director al muzeelor de Stat din Berlin, caută să dea un răspuns într'o conferință publicată cu titlul „Untergang und Wiedererstehen antiker Kunstdenkmäler” în revista „Forschungen und Fortschritte” (an. IV., nr. 10).

În baza celor expuse în partea întâia a acestei conferințe și cu ajutorul altor date istorice voi căuta, ca în cele ce urmează să formulez în linii generale un răspuns nu strict științific, ci mai mult popular la întrebarea aceasta. Nu va fi fără interes a stabili în baza eserențelor arheologice, din care cauze diferite s'au prăpădit și s'au ruinat țări întregi, orașe înfloritoare, renumite locașe sfinte și palatele domnitorilor, cari au stăpânit lumea.

Presupunerea cea mai răspândită este, că toate ar fi pierit printr'o subită catastrofă de război. Dar războaiele din vechime nu s'au purtat cu astfel de mijloace distrugătoare și înspăimântător de puternice, cum este cazul în timpul de față. Distrugerile n-au fost nici când așa de temeinice, cum se pot face astăzi numai în câteva minute. Dl. dr. Th. Wiegand presupune mai departe, că „armatelor streine le lipsea adeseori motivul deosebii și timpul pentru a distruge clădiri arhitectonice monumentale. Ar fi fost de altcum un procedeu de prea puțin folos a răsturna d. e. columnele de marmură ale unui templu mare.” Părerea noastră este însă, că dacă și nu le-au răsturnat poate, în cele mai multe cazuri le-au ars și le-au prădat. Să ne gândim numai la invasiunea Galilor în Roma la anul 390 i. d. Chr. Dar asupra războaielor vom mai reveni.

Cert este că și războaiele au contribuit într'o măsură foarte mare la nimicirea acestor monumente, însă se poate dovedi foarte ușor, că forțe cu mult mai puternice au desvârșit munca aceasta de prăbușire cu mult mai mare și într'un timp relativ foarte scurt.

Să vedem deci, cari sunt acele forțe, ce sunt atât de puternice și pot deveni atât de catastrofale.

— Cele mai importante din acest punct de vedere sunt forțele naturii și anume: *Cutremurul de pământ, focul, activitatea vulcanică, trăsnetul, umezeala, inundațiile și nisipul mobil.* La aceste forțe naturale se mai adaugă forțele omenești, cari pot deveni tot atât de catastrofale ca și cele ale naturii și adecă: *Năvălirea popoarelor dușmane, barbare sau civilizate, adecă războaiele; fanatismul religios și anume: păgânii contra creștinilor, creștinii contra păgânilor, ba chiar și creștinii între sine; în fine nepriceperea și nepăsarea omenească.*

*) Comunicare făcută în ședința Societății de istorie și arheologie din Timișoara,

1. *Cutremurul de pământ.* Un savant german a calculat, că dela nașterea lui Christos în Asia-mică s'au prerândit nu mai puțin decât 10.000 de cutremure de pământ, între acestea multe cu caracter catastrofal. Templele din Olympia, vestitele oracole de Delphi și din Didyma au fost dărâmate de cutremure de pământ; tot așa și nenumerate hale, basilici, ziduri de cetăți și teatre. De repetiție ori se întâlnesc vești, că orașe întregi au fost înghițite de apa mărilor în urma unui cutremur de pământ. Să ne gândim numai la cutremurul de pământ, care la 1 Noembrie 1755 a nimicid două părți din trei din orașul Lisboa (Lisabona), care a fost urmat de un groaznic incendiu și de o formidabilă inundație, căci apele mării intraseră în oraș, măturând și distrugând tot ce întâlneau în cale. — Ori să ne aducem aminte de cutremurul de pământ și de mare din 28 Decembrie 1908, care a pustiit Calabria și Sicilia și în urma căruia numai în orașul Messina au pierit 60.325 de suflete. Numai aceste două exemple — dintre sutele de altele asemănătoare — ne pot da o idee despre desastrul catastrofal, ce-l poate face un cutremur de pământ. — Dar să vedem și un caz povestit de Tacitus (Anale II., cap. 47), care ne arată ce s'a întâmplat în anul 17. d. Chr. în Asia-mică. Tot în anul acesta douăsprezece orașe vestite din Asia au fost ruinate de un cutremur de pământ întâmplat noaptea, ceea ce a făcut ca nenorocirea să fie mai neprevăzută și mai grea. N'a ajutat nimica în cazul acesta fuga obicinuită în locurile libere, căci lumea era înghițită de pământul crăpat. S'au așezat munți înalți și s'au văzut înălțindu-se șesurile joase. Se spune, că printre ruine au izbucnit incendii. De altcum chiar în anul trecut avurăm prilejul să vedem în Bulgaria și în Grecia, câtă jale poate aduce cu sine această forță înfricoșată a naturii.

2. *Focul.* O altă catastrofă accidentală este incendiul. Tacitus descrie în analele sale (cartea XV., cap. 4.) în modul următor prăpădul făcut de incendiul din Roma supt domnia lui Nero. „Nu se poate ușor satori numărul clădirilor, al complexelor de case și al templelor ruinate. Cele mai vechi sanctuare, cari au ars, au au fost: acela, pe care îl ridicase Servius Tullius zeitei Luna; altarul cel mare și templul dedicat de Euander din Arcadia lui Hercules, templul lui Iupiter Sator, o fundațiune a lui Romulus; castelul regal al lui Numa și sanctuarul Vestei cu penaii poporului roman. Au mai ars comori, prada atâtor războaie glorioase, capodopere ale artei eline și vechi, exemplare nefalsificate din cărțile renumiților scriitori. Cu toată frumusețea orașului clădit din nou bătrâni își mai aduc aminte de comori, care nu se mai pot repara.” — Focul a mistuit și biblioteca din Alexandria, care a fost cea mai vestită bibliotecă din lume și conținea o mulțime de manuscrise clasice, circa 900.000 de volume. De trei ori a fost prada focului. Întâia oră a ars o parte din ea pe vremea, când Cesar a asediat orașul; a doua oră a fost distrusă de arhiepiscopul creștin Theophilus în anul 189 d. Cr; a treia oră îi dete foc generalul arab Ambru în 641 d. Chr. Șase luni a ținut incendiul acestei comori a erudiției antice și fu cu totul nimicită. — Un alt exemplu de felul acesta ne dă palatul împăraților din Constantinopol, la care multe opere de artă antică au fost mistuite de flăcări, între alte chiar și statua lui Zeus de Phidias, — după cum se spune.

3. *Activitatea vulcanică.* Un exemplu despre distrugerile cauzate de activitatea vulcanilor ne-o dă Vezuviul prin erupția sa din 79 d. Chr. când acoperi orașele Pompeii, Herculanaeum și Stabiae: — Tot Vezuviul a pustiit și în 1872 orașele italiene Massa și San Sebastiano. — Ce grozavenii poate aduce cu sine erupția vulcanilor, a arătat-o și erupția vulcanilor Krakatau în anul 1883, cea mai puternică și mai groznică erupție vulcanică, despre care știe istoria modernă.

4. *Trăsnetul.* Mai puțin cunoscute sunt urmările fatale ale trăsnetului, mai ales la statui, ca la Lupoica romană, la statua lui Arcadius și Constantin din Constantinopol, al cărei trunchi de porfir roșu se numește încă și astăzi „columna arsă.”

5. *Umezeala.* Un dușman deosebit al zidurilor, columnelor precum și al oricărei construcții este umezeala și anume nu numai cea din pământ, ci și cea atmosferică. Stropii de ploaie umplu de umezeală stratul cel mai deasupra al zidului sau al columnei. Vântul aduce atomii aceia fini de praf, cari nu lipsesc nici din cel mai curat aer și îi așează în găuricele microscopice ale suprafeței. Din aer se așează însă totodată și mii și mii de bacterii, de microbi și de spori, cari ajutați de căldura soarelui și de umezeală, se incubează și se începe procesul de descompunere. Frigul sau gerul nu numai că nu împiedecă progresarea acestui proces, ci dincontra îl gră-

bește cu mult efect. Dacă apoi mușchiul și rugina au prins odată rădăcină, descompunerea merge cu pași din ce în ce mai grăbiți și ruina fatală este sigură. — Tot prin umezeală se aglomerează la pedestalul unei colonne ori în fundamentul unui zid săruri din pământ, care penetrează în trunchiul columnei sau în interiorul zidului, îl slăbesc prin fărâmițarea părților descompuse și micșorează în fine circumferența pedestalului sau a zidului astfel, că columna sau zidul se prăbușește și doboară tot ce a fost clădit de pe el. Umezeala este deci dintele vremii care roade și macină încet dar cu atât mai sigur orice produce mâna omenească.

6. *Inundațiile.* În unele cazurile cursurile neregulate și neingrijite ale râurilor, și apele mărilor au devenit periculoase pentru monumentele din apropiere. Istoria a însemnat revărsările Tibrului și pagubele, ce le-a adus Romei, pe când cursul lui nu era încă regulat. Tacitus în analele sale (cartea I, cap. 76.) a scris despre o astfel de inundație următoarele: „Tot în anul acela (15. d. Chr.) în urma ploilor continuu crescând apele Tibrului s-au revărsat peste locurile joase ale orașului. Retrăgându-se în albie au ieșit la iveală ruinele clădirilor și leșurile oamenilor.” — Ce poate face apa mării scoasă dintre țermuri văzurăm în cazul orașului Lisboa. Dar mai ales ploile torențiale, potopurile umflă apa râurilor atât de repede și în așa măsură, încât acestea se revărsă distrugând tot în calea lor. De astfel de inundații nu a fost cruțată nici Italia nici Grecia. — Despre puterea distrugătoare a unei astfel de inundații ne putem face o idee, dacă ne gândim numai la soarta satelor din județul Caraș-Severin inundate în anul 1910. — Câte-odată pare că natura ar voi să glumească. Chiar revărsările unui râu au apărut de pierire câte un monument antic prin prundișul adunat împrejurul acestuia. Olympia d. e. în mare parte își poate mulțumi conservarea numai stratului aluvial, înalt de 3 metri, care l-a adus în jurul ei râul Alpheios.

7. *Nisipul mobil.* Nisipul mobil sau mișcător este format din grăunțe mici rotunzite și cari pot fi ușor transportate de vânt la îndepărtări foarte mari. El se găsește mai ales prin locuri deșerte, sărace de ploae, dar se află în cantități destul de mari și prin ținuturi cu ploae mai multă. În anotimpurile seci vântul îl ridică și îl duce până la sute de kilometri formând valuri de o respectabilă înălțime. Mai cunoscută este puterea nimicitoare a acestui nisip în teritoriile din Africa. Faimosul sfinx dela Giseh, vechiul Memphis, care are o lungime de 20 metri și o înălțime de 21 metri, a fost înconjurat și acoperit de un strat de nisip de o grosime de 10 metri. Cu deosebire interesant este cazul, care a pricinuit pierirea capitalei Tripolitaniei din Africa. Orașul și portul lui mare astăzi este acoperit de enorme valuri de nisip, care au fost aduse de vântul de Nord dinspre mare și de vântul de Sud din interiorul țării. Administrației anticităților italiene i-a succes să desgroape o mare parte din acest oraș, și toate dealurile de nisip dimprejurul orașului Leptis Magna sunt sămănate cu pir (*agropyrum repens*), ca să impiedice migrarea masselor de nisip. Dar și în alte continente se poate vedea activitatea pustiitoare a nisipului mobil. Exemple destul de eclatante putem găsi în Mesopotamia și în Tibet.

B) FORȚELE OMENEȘTI.

1. *Năvălirea popoarelor dușmane, războaiele.* Dacă facem o reprivire asupra cauzelor ruinării amintite până acum, vom recunoaște imediat — zice prof. Th. Wiegand — cât de absurd este a atribui pierirea lumii antice mai ales invaziunii și imigrării popoarelor streine și mai cu seamă celor germanice. Este sigur, că invaziunile Alemanilor în Gallia în secolul al treilea după Christos nu pot fi caracterizate altfel, decât ca expediții de jaf. Tot așa și invaziunile Hunilor și ale Tătarilor. Dar chiar Germanii nu aveau nici un interes să pustiească țările cucerite, căci ei căutau locuri noi de așezare prin ținuturile depopulate și așa puteau foarte bine întrebuița clădirile existente. Acestea sunt cuvintele dlui dr. Th. Wiegand, dar istoria vorbește altcum și cuvântul „vandalism” înseamnă și astăzi: „distrugerea operelor de artă ca la cuprinderea Romei de Vandali”.

Tot astfel trebuie privite și expedițiile piraților și ale popoarelor mărginașe dela răsărit, a Neopersilor, Arabilor și a Schiților, fiindcă la aceștia mai de multe ori este vorba numai de invaziuni de jaf. Primăvara cete mari de călăreți inundau Asia-mică jefuind-o. Semănatul holdelor devenea tot mai anevoios, stărpirea țaranilor tot mai mare și toamna, când bandiții plecau iarăș din cauza lipsei de nutreț, hol-

dele zăceau pustituite. Primăvara, când incolțea iarba, jefuitorii reveneau. Țăranii se mutară deci la orașe. Dar orașele cuprindeau numai o parte din întinderea de odinioară, căci foametea și ciuma zecuiseră populația. Pe vremea lui Iustinian producția de cereale a Egiptului era numai de 50 de milioane de chilograme, pecând în timpul împăratului Augustus ea se ridica la 200 de milioane.

2. *Fanatismul religios.* Procedura brutală față de operele de artă antică nu poate fi înțeleasă fără luarea în considerare a unui puternic factor al ruinei culturii antice. Acesta este fanatismul religios, care împreună cu o ură neîmpăcată în contra statuelor goale s-a lătit odată cu biruința creștinismului mai ales în țările din Orient. Theodosiu II. a ordonat în 435, distrugerea tuturor templelor păgâne. Lipsa de protecție, care începe acuma, dărâmarea acoperișelor, jefuirea interioarelor aduseră cu sine, o nimicire foarte vastă.

Pe timpul lui Constantin cel Mare numărul total al statuelor de bronz espuse în locurile publice din Roma se ridica la 3800, iar al celorlalte opere plastice se evalua la vreo 6000. Din acestea nu au rămas cu mult mai multe decât cei doi dioscouri și statua ecvestră a lui Marc Aurel pe Capitol

Când în secolul al 8-lea iconoclastii își începură activitatea fură iarăși nimicite nenumerate opere de artă. Multe temple antice fură salvate numai așa, că fură transformate în biserici creștine. Peste izvorul oracolului din Didyma clădi Iustinian o biserică cu trei nave din rămășițele casei de profeție, în care odinioară Apollo îndemna pe împăratul Dioclețian la prigonirea cea mare a creștinilor în anul 303. d. Ch. Acesta a fost fără îndoială un triumf mare al bisericii creștine asupra politicei de masacrare, care pornise din locul acesta.

Pustiirea țărilor creștine din Orient luă o proporție în deosebi de periculoasă, cu începere din anul 635, când Arabilor le succese cu o lovitură să fie stăpâni peste Syria, Palestina și Egipt. Acuma se începe lupta între islamism și creștinism, între Asia și Europa, între concepții orientale și occidentale, care nici până în ziua de astăzi nu s-a sfârșit. Secole întregi ocupația principală a islamiților nu a fost alta decât războiul, căruia îi urmează o decădere și mai profundă. În Asia-mică războiul a durat 300 de ani fără intrerupere. Cetăți bizantine pe stânci prăpăstioase ca Amariion, Angora și altele înfruntă năvălirile entusiaste ale Saracenilor. Tot mai puternic pătrund înainte și Seldșuchii nomazi, cari vin din Turchestan și cu ei tribul la început mic dar viguros al Osmanilor, până când în fine în luna Maiu a anului 1453 Constantinoplea este copleșită de năvala Turcilor și cel din urmă împărat luptându-se cu vitejie moare în mijlocul credincioșilor săi. Mehmet II. pune pe cupola bisericii Sfânta Sofia semiluna în locul crucii lui Iustinian. Dar ca o ironie a sorții istoria ne spune, că în anul 1204 orașul Constantinople a fost cuprins, sfărâmat și despoiat de Cruciați (Cruciați IV.), care s-au purtat mai barbar decât Saraceni și Turcii.

3. *Nepriceperea și nepăsarea omenească.* Ca exemplu în cazul acesta ne poate servi ruinarea așa zicând sistematică a Romei. Pustiirea Romei o începe Alarik, regele Goților, în anul 410 d. Chr. și o continuă Geșerich în 455 d. Chr. Aceștia însă jăfuesc mai mult comorile prețioase, dar de clădiri nu se ating. Mai mare a fost însă răul, care a urmat după aceste jafuri. Romanii înșiși au pierdut pietatea, cu care au ocrotit până acuma monumentele de artă și de acum încolo nu jufuesc numai barbarii, ci chiar și aceia, cari ar fi fost chemați să le apere și să le îngrijească. Ca exemplu ne servește faptul, că Stilicho fură porțile de bronz ale Capitolului, iar Constant II. ridică caii de aur de pe arcul triumfal din Circul Maxim. După invaziunea Goților din 546 ajunge și rândul clădirilor. De reparații, de renovări nici nu mai este vorbă. Materialul monumentelor dărâmate este întrbuințat la clădirea bisericilor creștine. Statuele și alte monumente de marmură sunt aruncate fără nici un scrupul în cuptorul de var, așa că cu drept serie Rafael: „Cât var s-a făcut din statui și din alte monumente antice! Căci în adevăr fără exagerare pot afirma, că întreagă Roma nouă, care se întinde acuma înaintea ochilor noștri, în toate mărimea și frumusețea ei: palatele, bisericile ei și alte clădiri mărețe, așa cum stau în fața noastră, toate-toate sunt zidite cu var ars din marmură antică”. Și ce s-a întâmplat în Roma, s-a întâmplat și în celelalte orașe din Italia și din alte țări. Lăcomia și oarbă nepriceperea a omului a ruinat tot atâta, dacă nu mai mult decât forțele catastrofale ale naturii.

Este de sine înțeles, că în Occident, unde creștinismul în partea mai mare a rămas neatins, ruina s-a înfățișat cu mult mai puțin năvălitoare, decât în Orient.

Deși lăcomia după metal a nimicit multe statui prețioase. Lipsa de material de clădit a derâmat multe clădiri monumentale. Coloseul din Roma d. e. a fost folosit drept carieră de peatră. Totuși de altă parte transformarea clădirilor antice în biserici creștine, ca Panteonul și termele lui Dioclețian în Roma, a salvat multe din ele.

RENAȘTEREA.

Mai târziu — am putea zice cu drept cuvânt — prea târziu, se redeșteaptă cultul culturii antice și împreună cu el pietatea pentru monumentele ei. Colecțiunile Vaticanului au salvat nenumerate comori antice, documente de literatură și istorie și le-a pus la adăpost. Invățații din Italia și din alte țări au stăruit să se clădească în capitale și în alte orașe mai bogate muzee, unde s-au pus la adăpost și supt îngrijire specială sute și sute de rămășițe din monumentele culturii antice, dar este păcat și o pierdere, care nici când nu se va mai putea repera, că toate aceste străduințe au început, după ce trecuse floarea și rămăseseră numai cotoarele arse și puzdieria melițată de dintele secolilor.

Fără intenția și fără pretenția de a da un studiu științific, amănunțit și complet, am voit numai, călăuzit de conferința dlui dr. Th. Wiegand și ajutat și de alte date istorice să formulez un răspuns nu pentru savanți, ci pentru publicul cel mare la întrebarea, cum s-au ruinat și s-au prăpădit monumentele culturii antice și cred, că imi va fi succes să arăt cum cauza acestei ruine sunt doi factori: forțele naturii și ale omului lacom și nepricepător.

Prof. Nicolae Stoia.